

Др Павле КОНДИЋ*

ДОБРОТВОРНА ДЕЛАТНОСТ МИТРОПОЛИТА МИТРОФАНА БАНА И СВЕШТЕНСТВА У ЦРНОЈ ГОРИ ТОКОМ ПРВОГ СВЕТскоГ РАТА

ABSTRACT: During the First World War, together with the suffering of the people Church hierarchy suffered as well. Although with limited possibilities at their disposal, Church dignitaries and clergy did their best to alleviate the difficult situation of the people. This essay devotes a special attention to the charity activity of three hierarchs: Mitrofan Ban, Archbishop of Cetinje and Metropolitan of Montenegro, Mounts and Coastlands; Bishop Kirilo Mitrovic of Zaholm-Raska and Metropolitan Gavriilo of Pec. The author employs a thorough pedantry in order to expose the manifold Mitrofan Ban's charity activity that, being supported by the clergy, embraced all the layers of society, regardless of their religious or national affiliation.

KEY WORDS: World War I, Kingdom of Montenegro, Cetinje Metropolia, Zaholm-Raska Diocese, Pec Diocese, clergy, monastics, Austro-Hungarian authority, suffering of clergy and people, charity activity of hierarchs and clergy.

Стање црквене јурисдикције уочи рата

Територијалним проширењем Краљевине Црне Горе после Балканских ратова, измењена је и структура јурисдикције Православне цркве на том простору. Уз постојеће епархије Митрополијску - Цетињску са седиштем у Цетињском манастиру и Захумско-рашку са седиштем у Никшићу, за припојени простор Рашке области и Метохије, крајем 1913. формирана је Пећка епархија са седиштем у Пећкој Патријаршији. Њен први архијереј био је дотадашњи изабрани и хиро-

* Аутор је монах Митрополије Црногорско-приморске и доктор наука.

тонисани од стране Светог Синода Цариградске патријаршије али не и устоличени Рашко-призренски митрополит Гаврило Дожић, под јурисдикцијом Цариградске патријаршије. Он је на Никољдан 1913. устоличен у Пећкој Патријаршији и тиме ушао у састав црквене јурисдикције у Краљевини Црној Гори. На челу Митрополијске епархије био је, од 1885. Митрополит Митрофан Бан а на челу Захумско-рашке епархије био је, од 1910. Епископ Кирило Митровић. Укупно је православних свештеника у све три епархије било 152. Монаха је било 25 и братство манастира Дечани које су сачињавали руски монаси на челу са игуманом Варсонуфијем из скита Светог Јована Златоустог са Свете Горе атонске а који су имали унутрашњу аутономију.

Почетак рата

Вест о атентату на Франца Фердинанда, престолонаследника Аустро-угарске империје, који је извршен у Сарајеву, затекла је Митрополита Митрофана на Цетињу. Описујући тај тренутак на страницима свог Животописа, навео је да „Црна Гора, као чуварица српских интереса од Косова, није при овим околностима, могла остати мирна, него је и она ступила у коло савезника противу Аустрије и Њемачке. И овим великим историјским догађајем, мени је срећа у дио пала, те сам благословио црногорско оружје. На свечаноме благодарењу, држаном у Митрополији црногорској на Цетињу, августа 1914. год. светом водицом покропио сам сабљу Његовог Величанства краља Николе I, црногорског владара, и сабљу руског генерала Николаја Михаиловича Потапова, који се тада на Цетињу налазаше”.¹

Извршавајући налог краља Николе, Митрофан је телеграмом од 27. јула позвао Митрополита Пећког Гаврила Дожића да дође у Главни војни штаб.² На путу ка одредници, он је већ 3. августа био на Цетињу где су сусрео са Митрофаном. Истог и следећег дана имао је сусрете и са руским генералом Потаповим, који се похвално изразио о његовим погледима на општу и локалну, у Метохији, ситуацију у погледу ратних дејстава и моралног профила већинског становништва.³ После сусрета са краљем Николом, 5. августа у двору, коме је присуствовао и Митрополит Митрофан, на празник Преображења, поподне кренуо је према Никшићу.⁴

¹ Митрофан Бан, *Животописили успомене из живота Митрополита Митрофана Бана*, (прир. В. Минић), Обод, Цетиње 1991, 459-460.

² Конзисторија Цетињска (КЦ) бр. 1266 од 28. 7. 1914. Архив Митрополије Црногорско-приморске (АМЦП), КЦ ф. 63.

³ Николај М. Потапов, *Дневник 1906-1907; 1912; 1914-1915*. том 2, (прир. Р. Расповић), Историјски институт, Подгорица 2003, 515-517.

⁴ Потапов, *Дневник*, 521.

Прво писмо - извештај са пута на фронт Гаврило је Митрофану послао 14. августа из Никшића у коме је навео да „благодарећи заузимљивости Преосвећеног г. Кирила и Црвеног Крста, уређено је овдје неколико болница”.⁵ На бојно поље кренуо је 20. августа, одређен за члана штаба Дринског одреда под командом дивизијара Митра Мартиновића, који је дејствовао према Горажду и Чајничу.

На први Гаврилов извештај са линије фронта од 25. септембра,⁶ Митрофан је одговорио: ”Врло ми је пријатна ваша прва депеша из ослобођене Фоче. Радост биће подпуна када ми се јавите из Сарајева и Мостара”.⁷

Опширни извештај Митрополита Гаврила са прве линије фронта, упућен Митрополиту Митрофану, 28. септембра, представља једно од најпотреснијих сведочења насталих у српској црквеној администрацији током Првог светског рата због чега заслужује да буде наведено у целости:

„Високопреосвећени Брате,

Од како сам 20. августа т.г. по Највишем Налогу (краља Николе) пошао за Горанско у Дрински Одред - једнако се налазим са господином Дивизијаром Мартиновићем.⁸ Одред је стигао преко Вучева и Ћурева у Фочу 2. септ., одакле смо пошли за Горажде, а затим преко Хранине на положаје од Праче преко Клека, Боровца и Јахорине према Сарајеву и Калиновику, гдје се и сада налази наша војска.⁹

⁵ Патријарх српски Гаврило, *Живимо у светињи и слободи* - изабрани списи, посланице, беседе, акта, писма и записи, (ур. П. Кондић), Институт за теолошка истраживања и Светигора, Цетиње-Београд 2010, 515-516.

⁶ Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 517.

⁷ КЦ бр. 1352 од 26. 9. 1914. АМЦП, КЦ ф. 63.

⁸ Митар Мартиновић (1870-1954) високи официр црногорске војске, војну каријеру завршио је у рангу генерала војске Краљевине СХС, 1921. На почетку Првог светског рата, био је командант Херцеговачког одреда црногорске војске да би од 15. септембра 1914. био именован за команданта Дринског одреда „са стратегијским задатком да заштићује од непријатељског нападаја црногорске и српске трупе према Сарајеву на фронту од ријеке Праче преко Гласинца, до Хан - Пијеска са његовог лијевог крила и позадине долином ријеке Праче и правцем Калиновик - Фоча уз Дрину ка Рогатици и Гласинцу”. М. Мартиновић у својим успоменама под насловом Ратне године 1912-1916. дао је детаљан опис војевања Дринског одреда 1914. г. до његове прекоманде, крајем децембра исте године. М. Мартиновић, *Ратне године 1912-1916*. Београд 1996. 79-97.

⁹ О Митрополитовој храбрости наводимо овде само један детаљ исписан руком непосредног учесника и сведока, генерала Митра Мартиновића везано за продор ка Калиновику 6. октобра 1914.: ”Одмах сам потпуно схватио страховито очајан положај у којем сам се нашао са мојим трупама међу које се непријатељ увукао и сад ће да се појави на врх Голубова брда, таман нама више главе да нас у оној удољи Вароши поубијају, јер немамо згодна положаја да дадемо отпор, него морамо под њиховом најуспјешнијом палбом да истрчимо уза страну позади ће би могли, ко жив допре, стати

Без дугог разлагања о операцијама и депресима наших трупа, што Вам је познато из извјештаја, који се шаљу Врховној Команди, хоћу Високопреосвећени Владико и драги Брате, да Вам у блиједим потезима скреном пажњу на нечувена звјерства наших непријатеља, који су превазишли, у методу дивљаштва и злодјела, и Атилу и Алариха и Тамурлана и све дивље хорде, које је историја данашњем нараштају дотурила.¹⁰

Дошавши у Фочу, одмах ме опколише супруге и сирочад потучених свештеника проте Јосифа Кочовића, свештеника Челебићског Владимира Поповића, попа Василија Кандића и др. које у црнини као чавке запомагаху, да се опоје и прелију гробови њихових хранитеља.¹¹ Културни Аустријанци, да им Бог суди, похватили су били све свештенике и остале прваке у Фочи, те су их као таоце гонили пред војском босе, мучили их, везујући исте око мостова и магацина, док су већину њих ли-

на одбрану насупрот Голубова брда и одговорити непријатељу на палбу.

Једини излаз из тако опасне ситуације, који ми је давао зрачак наде за спасење, нађох да је тај, да са она два баталиона истрчим највећим махом на Голубово брдо и да непријатеља нападнем прије него он успије да га снажно трупама посједне и по могућности са брда потиснем, ако у толико не погинем, што сам желио да тако буде прије него дочеком такву катастрофу каква ми је на први поглед изгледала, и да ми на такав несрећан начин на моје очи изгине војска. Зато, да би моја војска (она два баталиона) личним примјером мојим и мојег Штаба у којему су били: митрополит Дожић, командант Зетске бригаде командир Настадин Ивановић, шеф штаба Дринског одреда командир Стеван Радовић, предсједник Одредског војног суда артиљеријски командир и бивши обласни управитељ у пензији Јован Н. Пламенац и други нижи чиновници штаба, трубач Лаверда и неколико ордонаса, са највећим махом и ријешеношћу кренули смо и истрчали уз Голубово брдо ради напада на непријатеља. Наредих да војници онако у чему се ко нашао, без одлагања, крену трком на јуриш на Голубово брдо и наредих трубачу мог штаба да свира узбуну, трчећи корак и јуриш и тако да све свира докле може, што је он и урадио и све уз мене што напријед свирајући јуриш, а ја и мој штаб на чело војске на коњима кренусмо уз брдо, које бијеше земљовито, те коњи за једну трећину од њега могаху ићи нас носити. Док се кретасмо уз брдо, молио сам митрополита Дожића и судију да заостану, јер ми бијаше жао да њих водим на такву погибију, а мени се није било чудити што сам био радији у таквој несрећној прилици и погинути него жив остати под таквом катастрофом, и моралном и материјалном, каква ми је неминовно изгледала. Али митрополит и остали не хтједоше за то ни чути, него ме пратише до на врх самог брда на којему најпрви изађосмо.” М. Мартиновић, *Нав. дело*, 89-90.

¹⁰ О положају Црне Горе и њеном учешћу у ратним операцијама 1914-1915. види: Н. Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914 - 1918*. Цетиње 1969, 47-120.

¹¹ У току Првог свјетског рата од Аустроугарске војске, са простора Босне и Херцеговине, убијено је 16 свештеника док је од последица интернације и затварања у затворе и логоре само у току 1918. и 1919. умрло 14 свештеника. Цео списак објављен је у: *Свештеночученици Српске православне цркве*, Весник Српске цркве, год. XXVII, Београд 1921, св. 9-10, LXIV-LXVI. О страдању народа сведочанства наводи и В. Ђоровић, *Црна Књига, патње Срба Босне и Херцеговине за време Светскога рата 1914 - 1918*. Београд 1996³, о именованим свештеницима:104, 132-134.

шили овоземног живота, било са прободима бајонета, било са вјешалима и др. ужасним средствима.¹² Тако су се били окомили на свештенике, да су их тотално уништили. Проту Фочанског Јосифа Кочовића и свештеника Челебићског Владимира Поповића са осталим првацима убили су после великих и грозних мука,¹³ а свештеника Кандића, пошто су му задали бајонетима шест убода, одвукли су са собом.¹⁴ Кад сам са два наша свештеника 4. септ. пошао на овдашње војно гробље са породицама ових жртава - није нико знао гдје су гробови побијених, но из оближњег села дођоше два старца те нам показаше два велика гроба, гдје бјеху затрпани, у једноме прота Кочовић и свештеник В. Поповић са два фочанска првака Хаџи Вуковића, а у други деветнајест осталих Срба, који су потучени. Поред тих гробова постоје још неколико рака нових, свака по неколико метара широке и дубоке, за које несретни сељаци причаху, да су их по наредби војних власти припремали за остале Србе, које Аустријанци, благодарећи нападу наших трупа, нијесу успјели да побију.

Из Горажда, Чајничка, Праче, Рогатице сви су свештеници, као и угледни грађани потучени или поведени. Свештеник Гаврило Комадановић из Чајничка једини је, који се спасао бјекством из предјела Рогатичких, користећи се неком збрком својих свирепих пратилаца. Но и он бјеше сасвим изгубљен и престрављен, кад ми се пријавио на Јабуци у логор, одакле је пошао у своје мјесто. Између осталих чуда и невјероватних звјерстава, причају околни сељаци, који су се у шуми били прикрили и тиме свој живот спасли, да су свештеника Димитрија Јевђевића из Праче и два богата Србина Ника и Риста Батиниће, такође из Пра-

¹² В. Ћоровић, *Нав. дело*, 117.

¹³ 28. јула 1914. као таоце, по осуди Војног суда. „У Фочи су били поставили шест најугледнијих Срба као таоце код два железна моста на Дрини. На првом су били поп Јосиф Кочовић, поп Владимир Поповић из Челебића и трговац Нико Хаџивуковић; на другом поп Василије Кандић и два трговца Милан Хаџивуковић и Никола Мазија. По дану су ти људи држани у једној кућици код мостова, а по ноћи су морали бити на самим мостовима. У зору 9. августа 1914. дође једна војничка патрола пред први мост и постреља сва три таоца без икаква повода, а у исти мах нападнута су и друга тројица. Један од војника збоде два пута бајонетом Николу Мазију, који на месту остаде мртав, а онда прободе по два пута и Кандића и Хаџивуковића у прси и у трбух. Кад је приметио, да су још живи, пуцао је још два пута на њих, а да га нико од колега није задржао или опоменуо. Команданту поручнику Премужићу, кад је дошао да пита шта је било, јавише, да су таоци хтели бежати. На то су убијене пренели у Фочу и сахранили забранивши породици, да их обиђе и да учествује при спроводу.” В. Ћоровић, *Нав. дело*, 59.

¹⁴ Ухапшен 26. јула 1914. у Фочи, као таоц држан је на обезбеђењу Гвозденог моста. „Ту га је убо стражар у трбух и леву руку. Октобра 1914. год. био је затворен у сарајевском гарнизону. 20. јануара 1915. упућен је у Арад а затим у Нежидер. Умро је од последица интернације 30. октобра 1918. у Фочи.” *Свештеномученици... LXV*.

че, били ставили у дрвени процјеп, па су им испод грла потурили кајише, те су по ваздан на сунцу тако висили, а војници су их убијали бајонетима. Нешто од удараца, а нешто од мува и обадова била су им тјела сва у крви и нико им се на неколико метара није смијо приближити од родбине, која их је силом морала посматрати, без да је ико смио гласно заплакати.¹⁵ Чује се, да су Батиниће тим начином и уморили, а за свештеника Јевђевића разнјели су глас да је прешао у Римокатоличку вјероисповјест. Упитани сељаци зашто су тако свештенике и прваке мучили и морили - одговарају, да су Швабе и Турци хтјели да дознаду од њих планове Црне Горе и Србије и мислили су, да су попови били у вези са српским Краљевинама,¹⁶ те су се, особито по клеветама Турака, и окомили на попове толико, да никога, па чак ни оне, за које се рачунало, да су владини људи, нијесу поштедјели.

Између многих, ове блијезде цртице, Високопреосвећени, биће довољне, да Вам преставе хуманост наших нечовјечних противника. Ово мало нашег живља, међу коме се не налази нико од угледа, већ све жалост и нејач, највише се жали на Турке, преко којих су Аустријанци и по селима чинили Српском живљу нечувена насиља. Преко свега тога што је наша војска скоро до Сарајева, Турци још једнако у неослобођеним крајевима чине са солдатима зулуме. Око Калиновика гдје је Српски живаљ у већини, све је спаљено и једнако несрећне породице страдају и ко може пребјегне к нама овамо. То су грозоте, које могу чинити звјерови у љуцком облику и види се, да су Штадлерови¹⁷ васпитаници достојно превазишли своје предходнике из Шпанске инквизиције, али Бог је са Његовом Правдом достижан те ће их наградити према њиховим нечовјечним дјелима.

Ја сам препоручивао војним свештеницима да узгредно врше чинодејства, у колико могу, и да овај жалосни народ колико толико тјеше са пастирским поукама и обећањима, ако Бог да, за бољу будућност. Ради великих потраживања за крштење дјецe, која већ од Видова дана, чекају крштење, зауставио сам свештеника Пљеваљске бригаде Сл. Шилка, те се налази овдје и у Горажди, али видим да је толика потреба, да један свештеник није довољан, те сам приморан био, да прекојуче замолим Ваше Високопреосвештенство да наредите бар још двојици све-

¹⁵ Детаљан опис мучења наводи: В. Ђоровић, *Нав. дело*, 60-61.

¹⁶ Пише у множини јер подразумева Србију и Црну Гору.

¹⁷ Јосип Штадлер (Josip Stadler), надбискуп Врхбосански 1881-1918. Прва личност Римокатоличке цркве у БиХ, радикални прелат са неограниченом потпором Аустро-угарске власти, својим радом изазивао је отпор Српске цркве и народа. В. Максимовић, *Munrologum Сава Косановић 1839-1903*. Српско Сарајево 2003, 45-101; Т. Вукшић, *Nadbiskup Josip Stadler (1881.-1918.) i Srbi u Crkva u svijetu*, god. 34, Split 1999, br.1. 35-60.

штеника, који би остали овдје, док би се ослободио Мостар и Сарајево одакле би се попуниле упражњене парохије. Што се тиче свештеника Јова Радовића - он је био дошао овдје и молио Општину, да она моли надлежне, како би остао овдје као свештеник. Међутим властима је говорио да сте га Ви овамо упутили усљед чега сам Вам и телеграфирао, пошто није имао никаквог писменог наређења ни Вашег нити од Господина Кирила. Ја сам овдје нарочито дошао, да одржим благодарење поводом рођендана нашег узвишеног Краља Господара. Мислим да ћу још који дан остати, јер ми је препоручио и господин Мартиновић, пошто сам прилично озебао особито 22. т.м. када је била велика борба код Доброг поља, те по великом невремену ни ја, нити г. Мартиновић и цио његов штаб нијесмо стали од пет сати ујутру до један сат по поноћи, већ смо сви били на положајима на Голубово брдо, те смо сви особито од ногу пропали.

Напоменуо сам Вам у телеграму за породице потучених и одведених свештеника и заиста остале су у тешком положају. Препоручио сам овдашњој бившој Општини, да их не упушти, док би се уредиле овдашње ствари, али они су изгубљени и у неизвјесности, тим прије што је у свима па и њиховим општинским стварима наступила збрка. Усљед тога молим Ваше Високопреосвештенство, да код Краљевске Владе учините корак, како би се издала наредба овамошњим властима, да овим породицама, помогне у издржавању, било од државног било од заосталог општинског новца, гдје га буде било.

Рањеника има овдје око 150, а слабо је уређено за њих, тим прије што нема ни уређеног Црвеног Крста, нити је ко на томе радио. Има једна Грчка мисија од два љекара, али нема апотекара, те иде тешко.

Оволико на брзу руку Вам написах, остајући Вашег Високопреосвештенства најљубазнији брат

Фоча, 28. септ. 1914 год.

АЕ Митрополит Пећски Гаврило¹⁸.

Од првога дана ратног стања Митрополит Митрофан, вредно је радио у својству председника Црногорског црвеног крста о чему је оставио и својеручну белешку: „Ја, као предсједник Црногорског црвеног крста, са својим друштвом, одмах смо се дали на посао, да приуговоримо што је нужно у болницама, где ће се смјештати наши рањени војници. Свуда у земљи, у свим варошима, организовали смо пододборе и сваки је радио свој посао¹⁹”.¹⁹ Управни одбор сачињавали су Филип Јерговић, председник Главне државне контроле, проф. Живко Драговић,

¹⁸ Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 518-521.

¹⁹ Митрофан, *Животопис*, 459-460.

Државни саветик, Перо Вучковић, ректор Богословско-учитељске школе, др Божо Перaziћ, дворски лекар, др Матановић, управник Болнице Данило I, др Огњеновић, начелник војног санитета, ђакон Иво Калуђеровић, секретар Конзисторије цетињске, Косто Лучић, државни контролор, Урош Марић, апотекар, Шпиро Томановић, управитељ Гимназије и Ново Вугделић, контролор. О динамичном раду Одбора сведоче признанице о урученој новчаној помоћи појединцима или групама избеглица, рањеника и невољника.²⁰ Посебно је драгоцено сведочанство о отварању привремене болнице у Улцињу.²¹

И Митрополит Пећки Гаврило је, првог дана по објави ратног стања, формирао Обласни одбор Друштва црногорског црвеног крста за Метохију са центром у Пећи. У позиву на помоћ који је тада објавио, Митрополит је, у својству председника, позвао све људе добре воље да дају прилоге за опште добро које врши та хумана институција. Из списка приложника види се да су се заиста одазвали припадници свих вера и народности који су тада живели у Пећи и околини: ту су аге, трговци, занатлије, Срби - православци и муслимани, Турци, Арбанаси - муслимани и католици на челу са жупником пећким Клементом Мираји, сам Митрополит Гаврило, Спасоје Поповић, парох пећки, управе манастира Пећаршије и Дечана, чак и игуман Никифор Симоновић из Косијерева, дијаметрално удаљен, и многи други.²² Успех постигнут у организовању овог Одбора био је препорука Митрополиту Гаврилу да га командант Санџачког одреда, сердар Јанко Вукотић актом бр. 1846 од 11. октобра упућеним Министарском савјету препоручи и замоли да од те навише извршне власти, буде именован за председника Одбора Црвеног крста у Пљевљима. Свој захтев образложио је речима: „јер ће се онамо слећи маса рањених, болесних војника а средстава за његовање истих мала су, па рачунам да би Митрополит својим ауторитетом допринио доста користи”. Министарски савјет је на седници од 12. октобра донео одлуку да прихвати предлог сердара Јанка Вукотића и именован је Митрополита Гаврила за председника Одбора Црвеног крста у Пљевљима о чему су извештени и Вукотић и Дожић.²³ У извештају који је упутио Министарском савјету, Митрополит Гаврило је навео да је преузео дужност у Пљевљима „и са Одбором све силе употребио те смо рањенике смјестили и дали им доста добар начин сразмјерно средствима која имамо”. У истом акту пожалио се на бирократски дух финансијског контролора

²⁰ Током 1914. само из цетињског одбора новчана помоћ је уручена преко 300 особа.

²¹ КЦ бр. 1203 од 11. 7. 1914. АМЦП, КЦ ф. 63.

²² Глас Црногорца (ГЦ), год. XLIV, 3. 1. 1915. бр. 1, 4.

²³ Кр. мин. савјет бр. 473 од 12. 10. 1914. Државни архив Црне Горе (ДАЦГ), Министарски савјет(МС) ф. 1.

који је послат из Државне контроле, с једне стране а са друге недостатак основних средстава за обављање тако одговорне дужности. Уважавајући наведене разлоге, Министарски савјет је ускоро ослободио Митрополита Гаврила даљег вршења дужности у Одбору Црвеног крста у Пљевљима и он се вратио на своју архијерејску столицу у Пећи.²⁴

Ратна 1915.

Са развојем ратних операција, већи број избеглица је потражио уточишта на црногорској територији. Због тога је, половином јануара 1915. на Цетињу основан Одбор за помоћ пребјеглих породица из Аустро-Угарске. Одбор је, на челу са председником Марком Радуловићем, сачињавало 19 најугледнијих грађана Цетиња а међу њима је био и ђакон Иво Калуђеровић, секретар Конзисторије тј. врховног управног тела Цетињске епархије. Обавештавајући јавност о свом оснивању и почетку рада, Одбор је издао проглас ради прикупљања помоћи у коме су наведене и ове драматичне речи: "Браћо и сестре! 20.000 живота треба да обезбједи наше братско срце; 20.000 наших огњишта морају да приме толико биједних укућана. Није то тешко ни земљи ни народу - закон је то Божји и људски. Та они су сви наши и наши ће да буду - њихова ће згаришта да прелије крв оних, који смрћу доносе живот, а животом слободу. Одмиче устајала ноћ са поробљених српских земаља - диже се велико сунце слободе. Оно ће све да огрије: и напаћене и биједне, и рањене и мртве. Сјетите се себе и својијех, Ви, који држите ову земљу, кршевиту али свима златну; сјетите се себе и својијех, сви Ви Срби, с мора и са суха! Сјетите се њих; хвалу ће Вам дати цио српски народ! Цетиње, на Савин дан, 1915."²⁵ Убрзо по оснивању, Одбор је 1. фебруара организовао добротворну свечаност у Зетском дому и том приликом је међу добротворима новчани прилог дао и Митрополит Митрофан.²⁶ Све док је постојао Одбор у његовом раду су дали свога доприноса, било прилозима или прихватањем под свој кров избеглица и бројни свештеници. По одредби Одбора, редовни члан комисије која је била задужена да спроводи исплату прикупљене помоћи био је и надлежни свештеник парохије на којој су биле смештне избеглице. Већ у првој расподели помоћи, збиринуто је било 302 породице са 1743 члана.²⁷ Аустро-угарска окупација Црне Горе је, међу осталим злочинима, учинила крај и овој добротворној институцији.

²⁴ Кр. мин. савјет бр. 484 од 20. 10. 1914. ДАЦГ, МС ф. 1.

²⁵ Цетињски вјесник (ЦВ), год. VIII, 18. 1. 1915, бр. 3, 1-2.

²⁶ ЦВ, год. VIII, 7. 2. 1915, бр. 9, 2.

²⁷ ЦВ, год. VIII, 10. 5. 1915, бр. 37, 2.

У исто време са оснивањем Одбора на Цетињу, али независно од њега, основан је сличан одбор у Никшићу под именом „Главни Одбор за помагање породица пребјеглих у Црну Гору у рату 1914-1915 из Босне, Херцеговине и Боке Которске”. Председник Главног одбора је био војвода Божо Петровић а међу члановима је био и ђакон Коста Љешевић, члан Никшићке конзисторије. Ништа мање није био драматичан и испуњен ватреним позивом на помоћ и Проглас који је овај Одбор објавио:”Сваки рат носи собом разноврсне биједи и биједнике; од свих су ипак најбиједнији пребјеглице - жене, старци и нејач - без свога хранитеља, без свога крова, без свога дома. Данашњи рат донио нам је пребјеглице: белгијске, пољске и српске с истим злим удесом. Цио културни свијет сматра својом дужношћу, да овакве пребјегле породице, које су изложене свима врстама невоља: болести, студи и глади, што прије и што обилније помогне, како би им тиме биједу олакшао, глад утишао и здравље одржао. Те породице ми ћемо морати за дуги низ година стално помагати: дому се вратити не могу, јер га више немају. Од њиховог је дома злочинац - непријатељ учинио пустош и згариште, а својих хранитеља те биједне породице сигурно више никада неће видјети.

Ми Срби, и ако сами сиромаси, треба сада да докажемо својој пребјеглој браћи да нијесу дошли у туђину. Њихову љубав - толико пута доказану спрам нас - морамо им вратити братском љубављу. Стотине хиљада новца и читава стоваришта одјеће и обуће долазила су из Босне, Херцеговине и Боке Которске Црногорском Црвеном крсту у нашем задњем рату са Турском! Зар наш добри народ који у свакој прилици радо помаже невољника, па и туђина - сјетимо се само недавне обилате помоћи коју смо указали Арбанасима - може сада допустити да његова пребјегла браћа и сестре који тешки удес мушки трпе а руке не пружају, полагаано умиру на његове очи од студи и глади!”²⁸ Укоро је, 16. марта, основан пододбор у Бару на чијем челу је био Арцибискуп Барски и Примас Српски Никола Добречић, а подпредседници су били хоџа Муртеза Карађузовић, поглавар црногорских муслимана и прота Петар Хајдуковић, парох барски.²⁹ Међу многобројним приложницима били су и бројни свештеници на челу са митрополитима Митрофаном и Гаврилом, еп. Кирило, игуман дечански Варсонуфије, свештеници из Пећи и многи други.³⁰

У непрекидном духовном старању о народу који му је поверен, поготово током ратног стања, као посебан вид утехе, Митропо-

²⁸ ГЦ, год. XLIV, 5. 2. 1915. бр. 7, 1-2.

²⁹ ГЦ, год. XLIV, 4. 4. 1915. бр. 17, 4.

³⁰ ГЦ, год. XLIV, 13. 6. 1915. бр. 29, 3.

лит Митрофан је пред Васкрс 1915. објавио посланицу „својој христољубивој и богохранимој јерархичној пастви”. Међу речима утехе озареним непролазном светлошћу Христовог васкрсења, верном народу а најпре војницима и официрима на фронту, Митрополит је упутио и ове:

„Мир, који је Христос људима предао, нарушен је. Он је заглушен ужасном грмљавином тешких топова, митраљеза и милијонима раз-ног система убојних пушака. Готово цијелу Европу и дио Азије обуео је страшни ратни пламен. Како на копну, тако и на мору људска крв немилице се пролијева. Човјечанство, за чије је спасење Христос страдао и васкрсао, данас се међусобно коље и тамани. Свети Божји храмови руше се, културни споменици обарају се; богате вароши уништавају се; лијепа села и засеоци огњу се предају, и једини Бог зна, какви се злочини и богомрска дјела на бојним пољима чине. Анђелска и људска пјесма умукле су, јер је небо тужно, а земља је плачна и жалосна. Пита се: ко заигра ово богомрско коло; ко овако међусобно закрви народе цивилизоване Европе? Одговор је јасан. Два царства: Њемачка и Аустро-угарска у својој охо-лој сили заборавише на Бога и у срцу своме не имајући ни зеру хришћанске љубави према своме ближњему, нарушише за све народе тако драгоцени европски мир. Први нишан њихове освајачке тежње бијаше српска држава. Слом, који бијаху Србији намијенили, у исто вријеме бијаше уперен и на Краљевину Црну Гору. Двије српске краљевине сметаху им, па зато требаше их уништити!

Владари Црне Горе и Србије, нађоше се пред неочекиваним, али већ свршеним чином, и ништа им друго не остајаше осим једино то, да заједнички оружјем бране опстанак својих земаља. Али ова љута невоља показа, да српски народ није сирак тужни без игдје икога, него да за њега куца очинско срце моћнога и великодушнога Рускога цара Николе II. Кад је цар Никола из руку Свемогућега Бога примио скиптар пространога Руског царства, у коме сунце никад не залази, он је у исто вријеме по примјеру својих славних предака, традиционално примио и обавезу моћнога покровитељства над православним балканским државама. Пошто су сви мудри и мирољубиви напори цара Николе и његових савезника да се рат избјегне остали без успјеха, Цар је био принуђен, да милијоне своје непобједиме војске позове на оружје. примјеру Руског цара слѣдовали су и његови моћни савезници Французи и Енглези, и тако је рат започет таквом страшном борбом, какву још до сада свјетска повјесница нигда запамтила није.

Жртве људске свакодневно на хиљаде падају. Море крви и суза пролијева се. Позорница страшна и ужасна! Да ће зли људи оваква крвава дјела на земљи изазвати, предсказао је то и Христос Спаситељ овим

ријечима: ”Многи ће доћи у моје име ... и многе ће преварити. Чућете ратове и гласове о ратовима. Гледајте, да се не уплашите... Устаће народ и царство на царство... и земља ће се трести!”. Из наведених ријечи Христових, које кад доведемо у везу са постојећим ратним догађајима, може се закључити да се у лицу проузроковача овога страшнога рата на земљи појавио антихрист, који међу народима овако баци угарак из кога цио свијет обухвати ужасни ратни пожар. Савезници тројног споразума, да би сачували свијет од њемачког насиља, употребише од Бога дати им мач, да њиме казне рушитеље свјетског мира и реда. Силом околности изазвати, савезници се латише оружја али не као убице, него као моћни заштитници нејаких и као чувари правде Божје на земљи. Они наставише рат, да ратом успоставе у Европи стални мир, који ће народима зајемчити срећу и благостање. У очекивању оваквог добра свима, којима је ма каквим начином досуђено у овоме тешкоме рату да понесу крст муке, патње и страдања, честитам васкрсење Христа Спаситеља с радосним поздравом: Христос Воскресе!

Пригодом данашњег празника света дужност налаже ми, а и жеља је моја топла, да моју драгу богохраниму паству и миле наше војнике на бојним пољима у духу посјетим и да им свима, почевши од храбрих генерала, бригадира, шефова штаба, командира, капетана, официра, па све до четног редова честитам славно васкрсење Христа Спаситеља.

Драги војници! Ви се с правом можете радовати, што сте тако били срећни, да на вас пане коцка, да у заједници с другим великим народима примите учешћа у коначном остварењу оне вјековне историјске идеје, за коју су ваши драги претци и живјели и умирали! У оваквом расположењу душе моје, ја као ваш духовни архипастир, како данас на празник славног васкрсења Христова, тако и иначе сваког дана најтоплије молитве приносим Творцу небесном за ваше здравље и најбољу побједу, тврдо вјерујући, да ће овај у историји јединствени рат нашем српском и југословенском народу донијети одавно жељено национално васкрснуће. У оваквој молитви и топлој жељи, да Бог мира, среће и сваког напретка буде са свима вама - мили јунаци - поздрављам вас радосним светим поздравом: Христос Воскресе!

На велики дан празника васкрсења Христова у својим молитвама по дужности и архипастирској љубави сјетио сам се и вас, наших милих јунака - рањених војника - и то, како оних, који се данас у болницама на лијечењу налазе, тако и оних, који се изван болница од рана опорављају.

Света је моја дужност, да приликом данашњег празника обратим ријеч топлог саучешћа оним уцвијелим породицама, чији су мили и драги на бојним пољима животе своје жртвовали. Тешко је наћи бира-

них ријечи којима би се могла пружити утјеха, да ублажи тужна срца; родитеља за својим милим синовима; жена за својим драгим мужевима; сестара за својом узданом браћом и дјеце за њиховим слатким очевима. Овакву тугу и печал с ожалошћенима сви заједно дијелимо. Заједничку пак, утјеху налазимо у томе, што су наши погинули мили јунаци животе своје славно и јуначки жртвовали за вјеру, краља и домовину, те славна имена њихова нигда умријети неће. Молећи се Богу за њихов вјечни покој, вјерујемо, да њихове племените душе сада живе код Свевишњег на небу. Слава нашим неумрлим херојима и вјечна им памјат! Ожалошћене породице с нама заједно нека хришћанску утјеху налазе у вјерованју, да ће из пролирене крви и гробова њихових погинулих убрзо васкрснути слобода васколиког српског народа”. Васкршња посланица Митрополита Митрофана објављена је, у целости у Вјеснику на Цетињу а штампана је и као посебно издање и прочитана од стране свештенства у данима васкршњег празника по свим црквама и манастирима као и војним положајима.³¹

Као вид посебног старања не само о духовним потребама народа већ и као знак зрелог духовног расуђивања у ванредним околностима, Митрополит Митрофан је објавио распис којим је свештенству наложио да објави: ”С погледом на ратно стање и оскудице у радним снагама, нашао сам за потребно, да се народу дозволи да с благословом Божјим овог љета може радити у све недјеље и празнике осим ових: Вознесења, првога дана Тројичина дне, Преображења, Велике и Мале Госпође”.³² О овоме је обавестио и Митроп. Гаврила, Еп. Кирила, Министарство просвјете и црквених послова и све надзиратеље и намјеснике у епархији. У одговору, Митроп. Гаврило је навео да је он још 20. априла дао истоветан благослов и разрешење за територију своје епархије.³³

Главна интендатура Министарства војног обратила се Митрополији са молбом да се због неодложне потребе за набавком дрва, као горива за војне потребе, одобри сеча извесне количине манастирске шуме на острву Ком, са напоменом да би се то обавило под надзором стручне особе да се не би направила каква штета. Дајући одобрење као свој вид доприноса општем ратном напору државе и народа, Конзисторија је, такође, умолила војну команду да се током сече води рачуна да се не направи нека штета манастиру.³⁴

³¹ ЦВ, год. VIII, 19. 3. 1915, бр. 19, 2-3.

³² КЦ бр. 290 од 27. 4. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

³³ КЦ бр. 311 од 1. 5. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65. Истоветне расписе објавили су и архијереји у Србији и Босни и Херцеговини.

³⁴ КЦ бр. 377 од 5. 6. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

Прихват и збрињавање избеглог свештенства

Митрополит Митрофан је 10. новембра 1915. обавестио Еп. Кирила Захумско-рашког да је изванредан број свештеника из Србије, у путу повлачења пред надирућим аустроугарским завојевачем, ступио на црногорску територију и стигао до Пећи. Имајући информације да ће се изванредан део њих задржати у Црној Гори, најавио је њихов долазак и издао налог да се обезбеде услови за прихват и смештај. „У овим приликама дужност налаже да им по могућности изидемо на сусрет. Ја сам се с Кр. Владом споразумио а Његово Величанство Краљ био је милостив одобрити, да се свештеници, наши гости из Србије приме као браћа и смјесте у ман. Острогу”. Даље је прецизирао да је за њих неопходно спремити највећи објекат тј. нову кућу у којој је била школа.³⁵ О наведеном Еп. Кирил обавестио је настојатеља ман. Острога, игумана Леонтија Нинковића.³⁶

Митрополит Пећи Гаврило обавестио је Еп. Кирила да је 14. новембра из Пећи кренуло око тридесет свештених лица из Србије на челу са протојерејем Михаилом Поповићем председником београдског Духовног суда и свим особљем те институције а остали да су већином монашког реда, настојатељи манастира и нишки прота Тадија Костић са још двојицом свештеника, и да им треба обезбедити смештај у ман. Морача а потом где буде одређено, о чему су обавештени Митр. Митрофан и настојатељ манастира.³⁷ Морачки игуман Рафаило Ђуровић известио је Никшићку конзисторију да су у периоду од 17. до 21. новембра у манастиру боравили председник београдског Духовног суда прота Михаило Поповић са персоналом, укупно 15 особа и да им је одредио пратњу до Подгорице, током два дана. Још је додао да се у манастиру свакодневно налази већи број избеглица али да он нема више хране да им пружи, због чега је тражио помоћ.³⁸

Пошто је до Пеће Патријаршије, почетком новембра, дошла већа група свештеника из Србије а међу њима и студенички монаси са ћивотом светог краља Стефана Првовенчаног, Митрополит Гаврило је питао Митрополита Митрофана и Министра просвете и црквених послова за налог куда да се упуте ови црквени великодостојници са светињом, с обзиром да се налазе на црногорској територији. Истовремено је тражио да се обезбеди превоз и за ћивот светог Стефана Дечанског који би,

³⁵ КЦ бр. 865 од 10. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 67.

³⁶ Конзисторија Никшићка (КН) бр. 677 од 13. 11. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

³⁷ КН бр. 680 од 14. 11. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

³⁸ КН бр. 706 од 30. 11. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

због опасности од девастације током ратног стања, по његовом предлогу требало заједно са моштима светог Стефана Првовенчаног пренети у унутрашњост Црне Горе.³⁹ После саветовања на највишем месту тј. са краљем Николом и председником Министарског савета, Митрофан је одговорио Гаврилу да ће коначни одговор добити од Министра просвете и црквених послова.⁴⁰ У акту упућеном Еп. Кирилу, Митрофан је изнео могућност да ће мошти Првовенчаног и Дечанског ускоро бити донете у Подгорицу а уједно и да буде спреман и за пренос ђивота који су били под његовом надлежношћу.⁴¹ У Пећку Патријаршију 14. новембра 1915. дошао је и Митрополит Србије Димитрије Павловић, одакле је, са Митроп. Гаврилом, послао поздрав Митрофану.⁴² Он је, у одговору, изразио је спремност да му пружи годтопримство, што је подразумевало да су обезбеђени услови за прихват и смештај ђивота светог Стефана Првовенчаног.⁴³ Ради тога је и подгорички парох Душан Поповић обавештен са налогом да спреми цркву св. Ђорђа за смештај ђивота Првовенчаног.⁴⁴ Министарству унутрашњих дјела и Обласној управи у Подгорици, такође је најављен њихов долазак и умољени су да обезбеде услове за сигурност светиње и смештај Београдског митрополита.⁴⁵ Обласни управитељ је обавестио о доласку Митрополита Димитрија са моштима Стевана Првовенчаног у Подгорицу, 30. новембра у вечерњим часовима.⁴⁶ Истоветно обавештење послао је и прота Петровић, са напоменом да је Митрополит Димитрије исцрпљен од пута и да жели да се одмори пар дана док настави пут ка Цетињу. Питао је и за коначно одређиште за свете мошти. Митрополит Митрофан је упутио поздрав свом брату Димитрију, обавестивши га да свете мошти упути у ман. Острог а њему благовремено најави долазак на Цетиње.⁴⁷

Свештенство из Србије је дошло до Подгорице а одатле највећи број наставио је пут за Скадар и даље са српском војском. Један, мањи део, остао је у Црној Гори и смештен у ман. Острог. Први је дошао у Острог, 21. новембра, јерођакон Лукијан Бибић, са братом ман. Раковице код Београда.⁴⁸ За њега, у извештају Никшићкој конзисторији, игуман Леонтије наводи да „приспјели јерођакон у одијелу је поцијепан и скоро

³⁹ Поверљиви телеграми бр. 1086 од 9. 11. и 1089 од 10. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴⁰ КЦ бр. 864 од 10. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴¹ Поверљив акт од 10. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴² КЦ бр. 870 од 14. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴³ КЦ бр. 871 од 14. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴⁴ КЦ бр. 893.А.1915-863 од 30. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴⁵ КЦ бр. 894.А.1915-863 од 30. 11. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴⁶ КЦ бр. 896.А.1915-863 од 1. 12. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴⁷ КЦ бр. 898.А.1915-863 од 1. 12. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁴⁸ КН бр. 685 од 22. 11. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

бос, па претпостављам да ни други који дођу, неће - у томе - бити сретнији од њега те и о томе треба повести рачуна!"⁴⁹

Ћивот са моштима Стевана Првовенчаног свечано је, колико се то у тим ратним данима могло, у Острогу дочекао Еп. Кирило, 2. децембра и сместио у цркву Свете Тројице у Доњем манастиру, положивши га испред престоне Христове иконе.⁵⁰ Дубоко је симболично знамење да је у тренутку када је уношен ћивот у манастир, пукло велико звоно које је поздрављало долазак краља - избеглице!⁵¹ То је било петнаесто избегличко путешествије његових светих моштију које је најављивало велико страдање српског народа и војске током албанске голготе, све до победоносног повратка у Београд, 1918. У пратњи ћивота били су архимандрит Серафим Балтић и јеромонах Антоније Драговић из Студенице, јеромонах Пимен Кнежевић, настојатељ ман. Клисуре, игуман Макарије Милетић, настојатељ ман. Раванице и проф. Милан Шиљак, теолог.⁵²

У периоду од 22. новембра до 9. децембра, дошли су и прибежишта у ман. Острогу нашли су свештеници и свештенмонаси: 1) Лукијан Бибић, јерођакон из ман. Раковице; 2) Роман Вукмановић, настојатељ ман. Бељаковац код Куманова; 3) Перко Шаулић, свештеник из Гајтана; 4) Серафим Балтић, настојатељ ман. Студенице; 5) Антоније Драговић, сабрат ман. Студенице; 6) Макарије Милетић, настојатељ ман. Раванице; 7) Милан Шиљак, проф. теолог из Велеса; 8) Тадија Костић, прота из Ниша; 9) Пимен Кнежевић, настојатељ ман. Клисуре; 10) Генадије Грбић, јеромонах из ман. Осогова; 11) Сава Пјешчић, прота из Свилајнца; 12) Светозар Ескић, свештеник из Седлара; 13) Данило Зивгаревић, настојатељ ман. Бања код Прибоја; 14) Мелентије Лијешевић, јеромонах ман. Бања; 15) Саво Поповић, свештеник из Моравице; 16) Сергије Пантић, монах ман. Грачанице; 17) Благоје Довезенски, свештеник из Битоља; 18) Методије Балтић, настојатељ ман. Вујна.⁵³ Уз наведена свештенмонашка лица било је у пратњи девет особа (манастирски ђаци, искушеници, рођаци) које су такође смештене у ман. Острогу. Радослав Павловић, ученик Монашке школе у ман. Раковици,

⁴⁹ Никшићка конзисторија одобрила је игуманов налог да се јерођакону Лукијану купи потребна одећа и обућа.

⁵⁰ КН бр. 713 од 4. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

⁵¹ Извештај игумана Леонтија Конзисторији никшићкој: "Дужност ми је ставити до знања тој Високопреч. Конзисторији да је 2. децембра ов. год. прсло звоно у Горњем манастиру Острогу, и то, баш у оном моменту, када су мошти Св. Краља Првовенчаног приспјеле у Ман. Острог и када се звоном поздрављао његов долазак". Управа манастира Острога бр. 82 од 16. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

⁵² Извештај еп. Кирила митроп. Митрофану: КН бр. 713 од 4. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

⁵³ КН бр. 719 од 11. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

боравио је по налогу Еп. Кирила у ман. Ждребаонику током децембра месеца 1915.⁵⁴

О доласку на Цетиње Митрополита Димитрија, 4 децембра, објављена је notiца у службеним новинама Глас Црногорца, 5. децембра 1915.⁵⁵ У његовој пратњи био је, у звању секретара, јеромонах Венијамин Таушановић, потоњи епископ браничевски и један послужитељ.

Баш уочи Никољдана пристигао је на Цетиње и заједнички познаник обојице митрополита, војвода Симо Поповић, који је уточишта потражио у Цетињском манастиру. О сусрету са двојцом митроносних пријатеља и сарадника, уочи Никољдана, оставио је запис у мемоарима: "Пођосмо заједно најприје митрополиту Димитрију. Поздрависмо се срдачно, али је велика разлика у расположењу нашем сада и онда у Биограду, када смо у двору о слави Краљевој дијелили Аустрију. Говорасмо о томе и о нашем страшном путовању и ужасима, који се изручише на наш народ; жаљасмо се на Русе, што неvěјероваху да ће нас Бугари издајнички напасти, и на савезнике, што нам у одсудном часу не прискочише у помоћ. На пошљетку оба митрополита, па и ја шњима, завршисмо тјешећи се као добри хришћани: "Бог ће помоћи, све ће добро бити!"⁵⁶

На Никољдан, имендан краља Николе, Митрополит Димитрије био је на личном пријему у двору јер краљ није примао друге честитаре.⁵⁷ Пред његов полазак са Цетиња, Митрополит Митрофан је упутио акт архимандриту Виктору Михајловићу, митрополитском намеснику у Скадру, са налогом да буде на располагању и од помоћи Београдском митрополиту докле год буде боравио на том простору.⁵⁸ Током боравка на Цетињу, 4-26. децембра, Митрополит Димитрије са пратњом, био је смештен у Цетињском манастиру.⁵⁹

Министарски савјет је „с обзиром на садашњу тешку ситуацију” на седници од 6. новембра 1915. донео одлуку „1) Да се у Пећи образује Одбор у који улазе г. г. Ристо Поповић, министар на располо-

⁵⁴ КН бр. 744 од 28. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

⁵⁵ ГЦ, год. XLIV, 5. 12. 1915. бр. 57, 2.

⁵⁶ С. Поповић, *С краљем Николом из дана у дан 1916-1919.* (прир. В. Крестић), Књижевна задруга Српског националног вијећа, Подгорица 2012, 78.

⁵⁷ ГЦ, год. XLIV, 8. 12. 1915. бр. 58, 1.

⁵⁸ КЦ бр. 1039.А.1915-863 од 21. 12. 1915. АМЦП, КЦ ф. 65.

⁵⁹ Аутентично сведочанство о стању духа и расположењу двојице црквених поглавара али и самог краља Николе и његовог окружења, у данима пред капитулацију Црне Горе, оставио је војвода Симо Поповић који је боравио под истим кровом са њима, у Цетињском манастиру. С. Поповић, *С краљем Николом из дана у дан 1916-1919.*, 85-90.

жењу, Митрополит Дожић и Марко Петровић, обласни управитељ. Одбору ће бити у главном задатак да се стара о пропраћању и живљењу избјеглица из Србије; о реду у Метохији, као и о евакуисању појединих мјеста и онеме што за потребно нађе да се учини онамо у овим приликама”. Даље је Одбор упућен да се „само за важне и изузетне случајеве” обрати надлежним министарствима. Под тачком 7. исте одлуке Министарског савјета одређено је „да свештенство мирског и монашког реда не напушта своју паству и манастире, осим Митрополита Дожића и Конзисторије у Пећи, који ће поступити као и остало чиновништво онамошњих крајева”.⁶⁰

Епископ Захумско-рашки Кирило Митровић, дубоко забринут због стања у коме се налазила његова епархија пред надирућим окупатором, аустроугрском војском, послао је Министру просвјете и црквених послова акт којим је тражио упутства како да поступи приликом евентуалне евакуације, с обзиром да је био одговоран за четири ћивота са моштима: св. Василија, св. Арсенија, св. Стефана Пиперског и св. Стевана Првовенчаног, бројно свештенство и монаштво.⁶¹ Министар Марко Радуловић је одговорио: „споразумно са Митрополитом дајем ова упутства: Мошти св. Арсенија да се пренесу у ман. Острог, ви и подручно свештенство изволите остати на својим мјестима. Држање према непријатељу при његовом евентуалном доласку удесите према упутствима тамошњих мјесних власти”.⁶² Истог дана, 29. децембра добио је и од Митрополита Митрофана налог да се мошти св. Арсенија пренесу из Саборне цркве у Никшићу у ман. Острог. „Ја остајем овдје са свештенством, останите и ви тамо!” наредио је стари Митрополит.⁶³ Ова недвосмислена изјава сведочи да је Митрофаново одређење да у свакој ситуацији која је могла настати у односу на непријатељску окупацију, настала по његовој савести и дужности духовног поглавара, независно од воље и одлука политичке власти. Сачуване су и речи које су на ту тему, истога дана, измењали краљ Никола и Митрополит Митрофан. Њих је, као аутентично сведочанство из прве руке, записао војвода Симо Поповић: ”29. децембра ујутро, краљ зове Митрополита. Вратио се брзо и врло узбуђен. Краљ му наредио да одмах спреми људе и свештенике који ће дићи ћивот Св. Петра и пренијети га на Плавницу, а

⁶⁰ Кр. мин. савјет бр. 540 од 6. 11. 1915. ДАЦГ, МС ф. 1.

⁶¹ КН бр. 749 од 29. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

⁶² КН бр. 752 од 29. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18; истога дана Управник никшићке области ставио је до знања Конзисторији наредбу Министра унутрашњих дјела од 28. дец. 1915. којом је наређено да се сви виши чиновници спреме за евакуацију и ради тога да спреме за пренос само наважнију финансијску документацију, новац и поверљиву преписку. КН бр. 755 од 29. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

⁶³ КН бр. 753 од 29. 12. 1915. АМЦП, КН ф. 18.

оданде у Скадар. И Краљ иде. Питао га Краљ: шта ће он? Одговорио му: да ће остати са народом. „Знао сам да ћеш ми тако одговорити, и мило ми је што ћеш остати” рекао му је Краљ”.⁶⁴

Последњих дана децембра месеца 1915. када је аустроугарски продор на територију Црне Горе био незадржив а пред краља и владу постављало се судбинско питање о начину суочавања са тим проблемом, краљ Никола је одржао више састанака у двору саветујући се са истакнутим носиоцима власти и политичког и јавног живота. Међу особама које су учествовале у тим састанцима био је и Митрополит Митрофан.⁶⁵

Ратна 1916.

У узаврелој ситуацији аустроугарске окупације, после одласка краља Николе и његове породице и покушаја остатака црногорског политичког апарата да се ситуација каналише колико је то било могуће, међу ауторитарним личностима које су, од стране представника „Крње владе” министра Риста Поповића, питане за мишљење шта и како ваља урадити да би се спасило што се спасити може, био је и Митрополит Митрофан.⁶⁶

Запоседањем целокупне територије Црне Горе од стране аустроугарске војске током јануара месеца 1916. успостављена је окупациона власт под именом Војно генерално гувернерство. Гувернерство је било подчињено директно Врховној команди у Бечу. За гувернера је био наименован подмаршал Виктор Вебер фон Бабенау. Уз њега је успостављена војна и цивилна структура окупационе власти која је чврсто држала у рукама све чиниоце јавног живота.⁶⁷ Однос према Православној цркви и јерархији, окупациона власт успоставила је на основу затеченог правног положаја дефинисаног у државном Уставу и Закону о парохијском свештенству као и темељним правним актима: уставима Светог Синода и Конзисторија. На основу наведених одредби, Митрополит Митрофан је био прва личност за комуникацију са новом влашћу који је у исто време имао и одговорност за спровођење наредби које су се односиле на црквени живот и положај јерархије. Истовремено, на основу одредби Устава Светог Синода, преузео је духовно старање и над Пећком епархијом чији је архијереј, Митрополит Гаврило Дожић, већ пр-

⁶⁴ С. Поповић, *С краљем Николом из дана у дан 1916-1919.*, 89.

⁶⁵ Н. Ракочевић, *Црна Гора у Првом светском рату 1914-1918.*, 142. (Даље: *Црна Гора у Првом светском рату*).

⁶⁶ *Црна Гора у Првом светском рату*, 218.

⁶⁷ Структуру окупационог војног и административног апарата в.: *Црна Гора у Првом светском рату*, 218-219.

вих дана аустријске окупације Пећи, почетком децембра 1915. ухапшен и интерниран у Мађарску.

Генерално војно гувернерство званично је обавестило Конзисторију да је успоставило власт у бившој Краљевини Црној Гори и да се сва даља комуникација има обављати са њим директно и преко Окружне војне команде на Цетињу.⁶⁸

Положај најистакнутије личности у Црној Гори, неокрњеног духовног и личног ауторитета, наметала је Митрополиту Митрофану, током ратног стања, обавезе које су превазилазиле његове архипастирске ингеренције али су биле у контесту старања за помоћ народу. Такав положај, у датом историјском тренутку и контексту, изискивао је и жртве које су се морале поднети ради општег добра.⁶⁹ У том погледу већ први његов акт упућен Генералном гувернеру Веберу био је молба групе бивших народних посланика и угледних личности да се реши питање материјалног положаја чиновника бившег административног апарата.⁷⁰ Покушај устанка који је организовао генерал Радомир Вешовић, иако није наишао на подршку народа нити већег броја припадника бивше црногорске војске, изазвао је велику одмазду аустријске власти.⁷¹ Да би се спречило даље страдање народа, Митрополит Митрофан је са неколико истакнутих личности био 18. јуна 1916. на пријему код Генералног Гувернера Вебера са циљем да га замоле да се прекину одмазде над народом.⁷² У том смислу издао је и посланицу свештенству и народу.⁷³ И Епископ Кирило Захумско-рашки упутио је у истом смислу распис свештенству са препорукама о опрезности и суздржаности у комуникацији са народом, поготово на јавним местима где могу бити изложени провокацијама недобронамерних особа.⁷⁴

Готово сваки сусрет са Генералним Гувернером или Окружним војним заповедником подпуковником Рудолфом Халачком, Митрополит Митрофан је користио да интервенише за ослобођење из интернације или затвора бројних личности.⁷⁵ Поред тога, бринуо је и о положају особа интернираних у логоре, молећи да им се олакша стање и услови боравка као што је то, на пример, био случај са интернирцима у Карл-

⁶⁸ КЦ бр. 29 од 24. 2. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

⁶⁹ Међу таквим обавезама били су и протоколарни сусрети са највишим представницима окупационе власти. Позитивна страна тога је отварање могућности за интервенције у корист интернираних и ухапшених особа а и за многе друге потребе.

⁷⁰ КЦ бр. 39 од 17. 3. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

⁷¹ *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 373-401.

⁷² *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 321.

⁷³ КЦ бр. 147 од 20. 6. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68; *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 403.

⁷⁴ КН бр. 341 од 12. 6. 1917. АМЦП, КН ф. 20.

⁷⁵ КЦ бр. 232 од 3. 8. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

штајну: „већином по препоруци митрополита Митрофана, у Карлштајн су премјештени и неки виши официри, чиновници, народни посланици и други” а међу њима су били и бивши министри Марко Радуловић и Ристо Поповић, сердар Јанко Вукотић и бригадир Митар Мартиновић.⁷⁶ Свој ауторитет Митрофан је беспштедно залагао у корист интернираца о чему сведочи и међусобна службена преписка највиших носилаца окупационе власти.⁷⁷ Вест о митрополитовом заузимању за пуштање интернираца на слободу и повратак кућама, на највишем месту и у најсвечанијем тренутку а то је прослава царевог имендана, 17. августа 1917. у присуству Генералног Гувернера Хенрика Клам Мартиница, објављена је и у новинама које је издавала окупацијска власт на Цетињу. Ту су наведене и Митрофанове речи:”Ми сви знамо да сте у Монархији узимали висок политички положај и да сте као висока личност вазда стајали близу пријестоља. Стога ми подносимо смјерну нашу молбу, да Ваша Преузвишеност препоручи наше у Монархији интерниране суграђане милости Његовог Величанства, да се исти што прије повратити могу у домовину”.⁷⁸ Међу многобројним Митрофановим интервенцијама важно је навести и оне од 30. октобра и 30. новембра 1917. упућених Генералном Гувернеру Хенрику Клам Мартиницу коме је доставио три списка са именима 282 интерниране особе, тражећи њихово ослобођење због болести, старости и немоћи.⁷⁹

Уз наведене примере заузимања за интерниране, Митрополит Митрофан се једнако ревностно заузимао и за ухапшене особе, окривљене за злочине или држане као таоце. С обзиром да су већ од пролећа 1916. почели да се формирају комитски одреди и врше нападе на окупациону војску, број ухапшених из дан у дан је био све већи као и одмазда коју је вршила аустријска војска.⁸⁰ Међу бројним нападима комита, важно је споменути и онај од 8. септембра 1917. када је на путу Колашин - Матешево убијен официр аустријске војске. У знак одмазде, одмах је ухапшено четрдесет особа и објављен проглас са датумом до кога се морају пронаћи нападачи. Пошто се и после другог прогласа, од 20. септембра, нису предали нападачи, све је било спремно да се изврши стрељање талаца. На енергичну молбу Митрополита Митрофана, Генерални Гувернер Клам Мартиниц, обуставио је извршење каз-

⁷⁶ *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 326.

⁷⁷ *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 351-352.

⁷⁸ *Cetinjske novine*, год. II, 19. 8.1917. бр. 106, 2.

⁷⁹ КЦ бр. 1248 од 30. 10. 1917. АМЦП, КЦ ф. 69; *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 356.

⁸⁰ О комитском покрету 1916-1918 и последицама: *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 373-401.

не чиме је спасен живот четрдесеторици талаца.⁸¹ Ипак, током 1918. у сукобима аустријске војске и комита било је доста жртава. То је подстакло Епископа Кирила да 2. марта 1918. упути посланицу свештенству и народу Протопрезвитерата никшићког, у којој је навео низ опасности и жртава које су снашле сав народ као одмазда због побуне једног мањег дела, који се одметнуо у шуму.⁸² У Жупи Никшићкој, почетком марта месеца 1918. био је жесток сукоб комита са аустроугарском жандармеријом када је побијена посада од 15 жандарма. У знак одмазде, из села Драговољћи ухашено је и стрељано 50 талаца на челу са свештеником Милованом Поповићем, парохом луковско-драговољћким.⁸³ У писму упућеном Никшићкој конзисторији 9. јуна 1918. његова попадија Марија навела је каква ју је црна судбина снашла: "Мој муж поп Милован и син Костадин несрећним случајем, дана 7. марта ов. год. панули су невиним жртвама на Луково од стране аустријских војника, и тиме оставили фамилију од шет чланова без иједне радне снаге да скапље од глади, што би та катастрофа одма наступила, да не живимо путем милости од појединаца. На дан погибије, не само да су одузели покојникову плату и требовање на фамилију, него су они војници, што су учинили толико злочина у општини Драговољској, понијели ми из куће и све животне намирнице!"⁸⁴

Спашавање интернираног свештенства

Окупациона власт није имала милости према духовним потребама народа о чему сведоче не само интернирање већег броја свештенства, већ и забране окупљања народа на веће црквене празнике. Тако је наредбом Округног заповедништва у Никшићу, изреком забрањен долазак било кога са стране на Петровдан 1918. у манастир Острог.⁸⁵

Посебан проблем са којим се Митрополит Митрофан суочио од почетка аустроугарске окупације био је интернација већег броја свештеника из јурисдикције све три епархије: Цетињске, Захумско-рашке и Пећке. Интернирани су били у два логора у Мађарској. У Болдогасону: 1) протосиђел Прокопије Вековић, старешина ман. Ђурђеви Ступови и намесник берански - Беране; 2) Крсто Поповић, члан Пећке конзисторије - Подгорица; 3) Обрад Поповић, протојереј - Плав; 4) Сава Вукојићић, парох и намесник пљеваљски - Пљевља; 5) Станко Обрадовић, па-

⁸¹ *Црна Гора у Првом светском рату*, 379.

⁸² КН бр. 103 од 2. 3. 1918. АМЦП, КН ф. 21.

⁸³ *Црна Гора у Првом светском рату*, 389.

⁸⁴ КН бр. 243 од 10. 6. 1918. АМЦП, КН ф. 21

⁸⁵ КН бр. 266 од 26. 6. 1918. АМЦП, КН ф. 21.

рох и намесник бјелопољски - Бијело Поље; 6) Јован Вујановић, парох улцињски - Улцињ; 7) Петар Хајдуковић, парох барски - Бар; 8) Видак Мићовић, парох пећи - Пећ; 9) Слободан Шиљак, парох Илинобрдски - Пљевља; 10) Ристо Ненадић, парох дубочице - Пљевља; 11) јрм. Дионисије Рабреновић, настојатељ ман. Довоља - Пљевља; 12) Михаило Песуничић, парох боковски - Пљевља; 13) Марко Требјешанин, парох усочки - Никшић; 14) Шпиро Радичевић, парох бериславачки - Зета; 15) Крсто Вукотић, парох стијенски - Подгорица; 16) Петар Радовић, парох врањешки - Бијело Поље; 17) Кирило Балшић, парох бистрички - Бијело Поље; 18) Максим Поповић, парох лужачки - Беране; 19) Никола Поповић, парох будимљански - Беране; 20) Петар Поповић, парох полички - Беране; 21) Јован Поповић, парох дабсићски - Беране; 22) Михаило Новићевић, парох плавски - Плав; 23) Милутин Поповић, парох суходолски; 24) Јован Цесаровић, парох ђаковички - Ђаковица; 24) Радивоје Божовић, парох загредско-главатички - Заграда. У логору Карлштајн: 1) Милан Михаиловић, члан Конзисторије - Никшић; 2) ђакон Косто Љешевић, члан Конзисторије - Никшић; 3) Мирчета Головић, члан Конзисторије - Никшић; 4) Јован Жугић, члан Конзисторије - Никшић; 5) Велимир Протић, парох андријевички - Андријевица; 6) Захарије Чејовић, парох дољански - Кучи; 7) Рафаило Љепосавић, парох коњухски - Васојевићи. Укупно је, дакле, од почетка јуна месеца 1916. било интернирано 32 свештеника.⁸⁶

Суочивши се насилним одсуством толиког броја свештеника, Митрополит је, као и Еп. Кирило Митровић за своју област јурисдикције, одређивао да поједине парохије буду опслуживане од суседних свештеника, до повратка редовних пароха. За веће парохије, нпр. барску, одредио је да потпуно пређе у Бар и опслужује је свештеник Никола Јовановић док је на његово место у Брчелима, такође привремено, поставио јеромонаха Макарија Ђуришића из ман. Доњи Брчели.⁸⁷

Митрополит Митрофан се већ 1. августа 1916. обратио Генералном Гувернеру Веберу са молбом да наведени свештеници буду ослобођени и враћени на своје дужности.⁸⁸ У неким од тих молби, Митрополит је употребио драматичну терминологију да прикаже озбиљност стања интернираног свештенства: "Интернирани свештеници из Старе и Нове Црне Горе непрестано ме салијећу очајним молбама, да бих на сваки начин по-

⁸⁶ До краја рата било је још неколико свештеника интернирано на краће временске периоде у наведене логоре, а било је и оних који су у више наврата били интернирани, један број свештеника био је премештан у друге логоре (Фијума, Нађмеђер) а неки су били интернирани у унутрашњости Црне Горе, четворица су били интернирани и у злогласни логор Вуксанлекић - Тузи код Подгорице.

⁸⁷ КЦ бр. 193 од 22. 7. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

⁸⁸ КЦ бр. 228 од 1. 8. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

радио, да се тешка судбина њихова и њихових породица ублажи. Особито се жале да су без одијела и обуће, осуђени да иду голи и боси. Још је бједније стање њихових фамилија, јер свештеници искључиво живе од својих плата, пошто других прихода свештенство у Црној Гори готово нема. И ове фамилије често вапе да им се помогне”.⁸⁹ Нити на ову нити на неколико следећих интервенција и молби Митрополит није добио одговор све до 9. децембра. Тек тада му је Генерални Гувернер, подмаршал Виктор Вебер упутио акт којим му је захвалио на богослужењима која су одржана 29. новембра за покој душе цара Фрање Јосифа (+21. 11. 1916.).⁹⁰ У истом акту навео је да Митрополиту ставља на избор са састави списак које ће свештенике да ослободи интернације. У одговору, Митрополит је написао: ”Ја, нити знам нити ми је достављено чиме се је који од интернираних свештеника, кроз вријеме окупације Црне Горе, огријешо према Војној управи због чега није ми ни могуће разликовати их и учинити избор међу њима већ ми моја савјест налаже да најтоплије препоручим и замолим повратак свију к својој цркви и народу. Тврдо се надам да ће се ова милост указати и према моме колеги Митрополиту др Гаврилу Дожићу”.⁹¹ Интернирани свештеници враћени су својим домовима, крајем децембра 1916. - почетком јануара 1917.⁹² Свештенство Пљеваљског намесништва стигло је домовима тек 23. јануара 1917.⁹³

⁸⁹ КЦ бр. 634 од 11. 12. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

⁹⁰ КЦ бр. 624 од 7. 12. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68. Што се тиче заупокојених богослужења која су обављена у православним црквама у Црној Гори за аустроугарског цара Франца Јозефа, римокатолика, треба знати да то није у супротности са догматским и канонским одредбама Православне цркве. У Карловачкој митрополији и Буковинско-далматинској митрополији као и у другим православним епархијама на простору Аустро-угарске монархије вршена су та богослужења током дужег временског периода, читава два века. И на самом Цетињу, у време књаза/краља Николе вршена су таква богослужења у Цетињском манастиру од митрополита Митрофана: У Цетињском манастиру служен је 19. јула 1900. парастос за душу италијанског краља Умберта првог: ГЦ, год. XXIX, 20. 7. 1900, бр. 29, 2. Атентат на италијанског краља и краљицу извршен је 1. марта 1912. Због њиховог срећног избављења, одржано је у манастирској цркви благодарње: ГЦ, год. XLI, 3. 3. 1912, бр. 9, 2. У манастирској цркви одржан парастос за Адолфа Фридриха Мекленбург Стрелиц, оца књагиње Милице, супруге престолонаследника Данила, 1914: ГЦ, год. XLIII, 31. 5. 1914. бр. 29, 1. У дворској цркви на Ђипуру, одржан је парастос за Франца Фердинанда и Софију, 1914: ГЦ, год. XLIII, 21. 6. 1914. бр. 33, 2.

⁹¹ КЦ бр. 635 од 12. 12. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

⁹² *Cetinjske novine*, год. I, 10. 12. 1916, бр. 34, 3-4. Ипак, нису сви наведени свештеници у исто време ослобођени интернације. У логору је остао Милан Михајловић, први члан Никшићке конзисторије. КН бр. 20 од 30. 1. 1917. АМЦП, КН ф. 20.

⁹³ У одговору на писмо свештеника Пљеваљског намесништва, са изразима захвалности за интервенцију да буду ослобођени, које су му упутили, Митрополит је одговорио: ”Свештеници нека се врате редовним дужностима, строго пазећи и избегавајући све што би могло дати повода нежељеним последицама”. КЦ бр. 81 од 25.1. 1917. АМЦП, КЦ ф. 69.

Међу многобројним интервенцијама које је Митрополит Митрофан вршио код окупацијских власти у корист невољника, јасан пример његовог хришћанског осећања за невољнике, без обзира на социјално порекло и друштвени положај, јесте и интервенција код Окружног војног заповедноштва на Цетињу да се појцу Цетињског манастира, који је на почетку окупације био интерниран у Зеницу, врати 200 форинти које су му том приликом одузете.⁹⁴

Митрофанов рад у својству председника Црвеног крста

Добротворна делатност Митрополита Митрофана током Првог светског рата била је вишеслојна. Његова дужност председника Црногорског друштва Црвеног крста обавезивала га је, да на највишем нивоу, уради све што је било у моћи и њега лично и саме институције да се помогне гладнима у земљи а једнако и онима који су били интернирани у разним логорима широм Аустроугарске монархије а таквих је било око 15 хиљада.⁹⁵

У настојању да помогне невољницима а посебно онима који су били егзистенцијално угрожени од сиромаштва и глади, у току прикупљања средстава за отварање Народне кухиње на Цетињу, Митрополит Митрофан је сазвао у Митрополију на састанак угледне особе да би се посаветовали и организовали по том питању. На Митрополитов позив дошли су војвода Гавро Вуковић, Лазар Томановић, Михаило Поповић, Филип Јерговић, Душан Вукотић, Живко Драговић, Славо Рамадановић, доктори Иличковић и Огњеновић, Вуко Вулетић, Алекса Матановић, Шпиро Поповић, Мило Таргар, Шпиро Томановић, прота Матановић, поп Мираш Вукић и протођакон Иво Калуђеровић.⁹⁶ Резултат тог састанка је био установљење посебног одбора који је организовао добротворну приредбу за прикупљање помоћи за отварање Народне кухиње на Цетињу. Уз наведено, Митрофан је и лично дао новчани прилог за ту намену и присуствовао отварању Народне кухиње, 5. децембра 1916.⁹⁷

⁹⁴ КЦ бр. 294 од 29. 8. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68. Новчани износ о коме је реч био је у висини једне месечне плате именованог, што довољно показује колико је Митрофан пожртвован био када је свој митрополитски ауторитет залагао и за тако мале ствари, гледано из данашње перспективе, али у ратном стању, особи са бројном породицом и тај износ, неминовно умањен инфлацијом, био је драгоцен помоћ. У истом смислу, Митрополит је интервенисао и за чувара манастирске горе: КЦ бр. 543 од 14. 10. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

⁹⁵ Опширан преглед рада Црногорског Црвеног крста 1914-1918. види: *Црна Гора у Првом светском рату*, 274-278.

⁹⁶ КЦ бр. 491 од 26. 10. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

⁹⁷ *Cetinjske novine*, год. I, 7. 12. 1916. бр. 33, 3.

Свестан чињенице да његово присуство на јавним догађајима доприноси очувању бодрога духа и охрабрењу народа, Митрополит Митрофан је узимао учешћа у бројним добротворним скуповима као што је наведени, отварање Народне кухиње или божићне приредбе са поделом дарова сиромашној деци. Уз наведене догађаје, Митрополитово присуство, протоколарне природе, било је неизбежно и на другим догађајима и пријемима.⁹⁸

Од прихода млина Цетињског манастира на Скалу, током 1917. по налогу Митрополита Митрофана, подељено је народу као помоћ за ублажавање глади 300 кг жита.⁹⁹ За помоћ сиротињи у Пљеваљском намесништву Митрополит је из фонда Црвеног крста упутио новчану помоћ.¹⁰⁰ Посебан вид добротворне делатности Митрополита и Конзисторије током рате јесте посредничка улога у испоруци новчаних пошиљки које су рођаци слали из иностранства својима у окупираној Црној Гори. Током 1916-1918 преко педест особа је на тај начин збринуто, од којих је трећина примала новац у више наврата.¹⁰¹ Уз наведене примере добротворне делатности лично Митрополита Митрофана и Цетињске конзисторије током аустријске окупације, требало би макар наброја-

⁹⁸ Његово присуство бележила је окупациона штампа из својих, пропагандних разлога али то је била неминовна жртва коју је Митрофан са смирењем подносио свестан да то чини ради користи невољницима и интернирцима у логорима и затворима, сиромасима и свим страдалницима као и ради општег добра. *Cetinjske novine*: 1916, год. I, бр. 2, 2; бр. 22,3; бр. 32, 2; бр. 33, 3; бр. 39, 3; бр. 42, 3-4; 1917, год. II, бр. 43, 3; бр. 69, 3; бр. 75, 3; бр. 92, 2; бр. 129, 2; 1918, год. III, бр. 145, 3; бр. 147, 3; бр. 150, 3; бр. 153, 3; бр. 182, 3.

⁹⁹ КЦ бр. 35 од 11. 1. 1918. АМЦП, КЦ ф. 70. Везано за млин на Скалу, вредно је напоменути као особити вид милосрђа Митрополита Митрофана, чињеницу да је својим ауторитетом и на своју одговорност прекинуо судски поступак вођен против три особе које су, првих дана по окупацији, опљачкали залихе жита затечене у млину.

¹⁰⁰ КЦ бр. 68 од 16. 1. 1918. АМЦП, КЦ ф. 70.

¹⁰¹ Поступак је био следећи: Црвени крст из Женеве, Винер банка из Беча или Јадранска банка из Трста преко својих филијала доставиле би на име Митрополита новац са обавештењем коме га треба проследити. Конзисторија је, потом достављала новац надлежном пароху који га је предавао именованој особи а потом признаницу послао Конзисторији која ју је, даље, као последњој одредници, достављала банки. Дакле, најмање десет аката је требало написати и одаслати на пет адреса, по особи! Да би се разумела вредност овог дела, треба имати на уму мали број особља Конзисторије, с једне стране а са друге, вишеструко повећан обим посла у вођењу црквене администрације над две епархије, Цетињском и Пећком, коју је водила Конзисторија. Томе треба додати и чињенице да је наведени ангажман око доставе новца приватним особама из иностранства, у редовним приликама неспојив са ингеренцијама Конзисторије као и да је тај посао додатно финансијски оптерећивао Митрополију трошењем канцеларијског материјала и радног времена. Биле су то жртве које је Митрополија на челу са Митрополитом, подносила у напору да се учини све што је могло да помогне народу и олакша опстанак у трагичним условима окупације.

ти још неке видове помоћи: многобројне интервенције код Генералног Гувернерства и Окружних заповедништава за обезбеђење основних потреба за богослужбени живот - пшенично брашно за просфоре, храна и писаћи материјал, заостале плате свештенству, одећа и обућа, дрва за грејање и многи други видови помоћи за које је интервенисано, подједнако за свештенство и верни народ.

Духовно и црквено-административно старање над Пећком епархијом

Митрополита Гаврила Дожића, аустријска војска је већ првог дана по запоседању Пећи и Метохије, 24. новембра 1915. интренирала у манастиру Пећка Патријаршија до 4. децембра када је ухапшен и стражарно спроведен у логор Цеглед у Мађарској.¹⁰² Он је ухапшен као истакнути противник Аустро-угарске монархије што је показао сведочењем о злочинима које је њена војска вршила над српским становништом у области Фоче, Калиновика, Чајничка и Горажда, којима је он био сведок. У писму које је упутио протосинђелу Мардарију Ускоковићу у Москву он је описао те злочине и то сведочење је објављено у руској штампи крајем 1914. а одатле су га пренеле и београдске дневне новине Политика.¹⁰³ То је био повод да је против њега поведен судски поступак ради чега је, на путу у интернацију, у Рашкој и Београду, више пута био судски испитиван.¹⁰⁴

Митрополит Гаврило први пут јавио се из интернације у Цегледу, писмом које је Митрофан примио 6. јула 1916.¹⁰⁵ Осим саопштења да је жив и да се налази у незавидним условима, без икаквих материјалних средстава, Гаврило је замолио Митрофана да се заузме за њега на „Највишем мјесту” подразумевајући Генералног Гувернера, да му омогући прелазак у неки манастир где би могао да испуњава своје верске дужности.¹⁰⁶ О наведеној молби Митрофан је упознао Генералног Гувернера Вебера, препоручивши са своје стране да се изађе у сусрет Гавриловој молби.¹⁰⁷

Од првих дана Гаврилове интернације, Митрополит Митрофан је много пута, усмено приликом сусрета са Генералним Гувернером Вебе-

¹⁰² Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 640.

¹⁰³ Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 638-639.

¹⁰⁴ *Црна Гора у Првом светском рату*, 243.

¹⁰⁵ У логору у Цегледу, уз Митрополита Гаврила били су, поред осталих, интернирани и десеторица свештеника из Београда, Бегаљице, Шапца (2), Варварина (2), Ћићевца, Крагујевца, Великих Пчелица и Пирота. М. Поповић, *Историјска улога српске цркве у чувању народности и стварању државе*, Београд 1933, 151-152.

¹⁰⁶ Митрополит Гаврило је имао у виду српске православне манастире у Мађарској - Грабовац или ближејој околини - Сент Ђурађ, Бездин и Златицу.

¹⁰⁷ КЦ бр. 187 од 18. 7. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

ром и путем писаних поднесака, интервенисао и молио да се Дожић ослободи или бар да му се омогући да буде смештен у неки манастир који му приличи као духовном лицу.¹⁰⁸ Такође, Митрофан је бринуо и радио да се реши питање материјалног обезбеђења Митрополита Гаврила, с обзиром на његов незавидан положај. У том смислу Митрофан је интервенисао и код Црногорске банке, тражећи у његово име позајмице на рачун епархијског депозита.¹⁰⁹ Примивши скромни новчани износ, колико му је Митрофан могао издјствовати као позајмицу, он је, уз речи захвалности, у писму од 8. октобра 1916. описао и своје узничке дане: "Моје је стање непромјеливо. Већ ће скоро година дана како сам лишен свете Цркве и Богослужења, што ми је најтеже. Тврдо сам се надао, да ће ме Високе Власти смјестити у који манастир православни, али до данас су све моје молбе остале без резултата".¹¹⁰ После неколико Митрофанових интервенција, Генерално Гувернерство је 12. новембра одобрило да се Дожићу, почевши од 1. октобра 1916. исплаћује половина његове дотадашње плате.¹¹¹ У писму којим га је обавестио о наведеној новчаној помоћи, Митрополит Митрофан му је пренео став Генералног Гувернерства који му је саопштен по питању промене места и услова интернације а то је „да се тамошње Ваше боравиште не може измијенити”.¹¹² Одговор Митрополита Гаврила био је у складу са његовим виолентним карактером: "Изволите изјавити Генералном Гувернеру на Цетиње, да се одређене ми помоћи у суми од 3250 црногорских перпера овим својевољно одричем, те према овоме нека ми се та помоћ и не шаље. Ја никакве личне кривице немам, нити сам ни рјечју ни дјелом према Аустро-угарској Монархији ма какву некоректност показао. Кад сам, као потпуно невин човјек, отргнут из мога приватног асила и одузета ми Резиденција и све што сам имао, наравно, не може ми ни одређена путем Високе милости потпора никакво побољшање мога садашњег тешког положаја донијети у оваквим приликама и условима мога живота, па ћу се мучити као што сам и до сада!"¹¹³

¹⁰⁸ Само у току 1916. тим поводом написао је и са Генералним Гувернерством разменио је 36 аката.

¹⁰⁹ Биле су то три позајмице са рачуна који је уплаћен у филијали Црногорске банке у Пећи. КЦ бр. 385 од 24. 9. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

¹¹⁰ Цело писмо објављено у: Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 525.

¹¹¹ КЦ бр. 547 од 15. 11. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

¹¹² Још је навео и да је у неколико наврата писао његовим родитељима у родно село Врујца -Морача, утешне речи да је жив и здрав, макар у интернацији у Мађарској као и преко тридест свештеника из Црне Горе. Писмо је завршио очинским саветом: "Топло Вам препоручујем да будете спокојни како би очували Ваше драгоцено здравље!". КЦ бр. 557.А.1916-53 од 17. 11. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

¹¹³ Цело писмо објављено у: Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 526. Мудри Митрополит Митрофан је задржао ово писмо у архиви Митрополије, свестан да

Иако и сам у стању особе интерниране у логор далеко од свог родног краја и без ингеренција митрополитског положаја, Гаврило се није могао одупрети гласу своје савести и стати у одбрану својих сапатника. Имајући на уму и своју обавезу духовног архипастира и достојанства које то звање носи али и одговорност која му припада пред Богом, људима и потоњим генерацијама, он је, 2. маја 1917. из Цегледа упутио писмо подпуковнику Густаву Хубки, војном заповеднику на Цетињу у коме је истакао да народ није крив за злочине и непочинства које су извршили појединци. Због тога се заузео да се из логора пусти већина „мирних и невиних грађана и сељака које су власти у моменту оправдане строгости мјера последице несрећног злочинства у Васојевићима, интернирале. Ови људи, ни за вријеме Црне Горе нијесу се бавили политиком већ својим честитим послом” навео је митрополит у њихову одбрану.¹¹⁴

Митрополит Гаврило био је у интернацији у логору у Цегледу две године, од почетка 1916. до краја 1917. Почетком 1918. преведен је у Црну Гору и Божићне празнике провео је на Цетињу уз Митрополита Митрофана.¹¹⁵ Половином јануара премештен је у Бар где је био интерниран до краја марта месеца а потом у Улцињ где је и дочекао ослобођење, 23. октобра 1918.¹¹⁶ Последње сведочанство о Митрофановом залагању код Генералног Гувернерства да се Гаврило ослободи интернације јесте њихова преписка вођена свега десет дана пред крај аустроугарске окупације, октобра 1918. У писму од 6. октобра из Улциња, Гаврило је написао: ”Скоро ће двије године дана навршити се, од како је црквена управа Пећске Епархије распуштена. Мени нијесу познати разлози, зашто је то учињено, тим прије, кад врло добро знам, да речена црквена институција није никакву некоректност учинила према окупационим властима, нити је дал повода да се са њом овако немилостиво поступа и прави изузетак мимо остале Епархије у земљи. Према овоме, ја из овог и оваквог положаја не знам шта бих могао предузети, директно по том питању. Мени се чини, да би најприродније било, да Ваше Високопреосвештенство код Генералног Гувернерства о томе третита а ја ћу и даље чекати резултат ваших настојања. Што се тиче мене лично, можете и сами појмити, да је мој живот, ево већ двије године дана, че-

би његово достављање окупационој власти изазвало жестоке и непредвидиве последице и по аутора и по достављача а неминовно би се неповољно одразило и на остали део јерархије.

¹¹⁴ *Црна Гора у Првом светском рату*, 353.

¹¹⁵ У акту упућеном еп. Кирилу, митроп. Митрофан изреком наводи: ”Г. Митрополит Дожић на Божић приспио је овдје, а прекојуче отпутовао је за Бар, гдје ће становати до бољијех прилика”. КЦ бр. 60 од 16. 1. 1918. АМЦП, КЦ ф. 70.

¹¹⁶ Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 640.

меран, налазећи се без икаквих и најелементарнијих удобности но Бог је милостив”.¹¹⁷ Митрофан је, 13. октобра, дакле десет дана пред крај Гавриловог узништва, отписао: ”Ваш садашњи положај непрестано ми лебди пред очима и све то јаче у мени подржава осјећај брацке љубави, чега је последица да стално вребам сходну прилику не бих ли Ваше стање олакшао”.¹¹⁸

Хапшењем и интернирањем митрополита Гаврила, обустављен је рад Пећке конзисторије а Епархија је остала без управе и духовног старања. У таквој ситуацији, ослоњен на прерогативе које му дају одредбе устава Светог Синода и Конзисторија, Митрополит Митрофан је преузео духовно старање над Пећком епархијом. Ту дужност је вршио све до ослобођења надлежног архијереја, 23. октобра 1918.

Чланови Пећке конзисторије, иначе сви родом из Црне Горе - свештеници Стево Дрецуна из Љуботиња, Крсто Поповић из Подгорице, Ђакон Никола Стојовић из Улциња и игуман Мирон Меденица из Мораче, с обзиром на ратно стање и окупацију, вратили су се својим домовима. И у таквом стању, Митрополит Митрофан је интервенисао да им буду исплаћене плате по припадајућем звању, да би имали услове за живот до повратка на првобитно место службовања.¹¹⁹ Уз наведене, Митрофан је интервенисао и за архимандрита Виктора Михаиловића и тројицу свештеника Скадарског викаријата да буду материјално обезбеђени као и свештенство епархија у Црној Гори, како је и било до окупације.¹²⁰

С обзиром да је Пећка конзисторија била у стању мировања насилним одсуством архијереја и особља, током рата и окупације Митрополит Митрофан је водио духовни надзор над том епархијом, старајући се да се свештенство материјално обезбеди као и да се народу пружи помоћ у храни, преко Црвеног крста чији је председник био. У црквено-административном погледу одржавао је везу са архијерејским намесницима из Берана - Прокопије Вековић, Пећи - Спасоје Поповић и Пљеваља - Саво Вукојичић. Свештеника је, у току 1917-1918. на парохијама било 33 и то по намесништвима: Пећко - 14; Беранско - 10 и Пљеваљско 9. Свештенмонаха је било: У Ђурђевим Ступовима - протосинђел Прокопије Вековић; у Пећкој Патријаршији - јеромонах Мелентије Вуковић, јерођакон Венијамин и привремено игуман Теофан

¹¹⁷ Патријарх Гаврило, *Живимо у светињи и слободи*, 527.

¹¹⁸ КЦ бр. 1097 од 13. 10. 1918. АМЦП, КЦ ф. 70.

¹¹⁹ КЦ бр. 181 од 30. 5. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68. Уз то, Дрецуна је поверио и део Горњељуботињске парохије, да би му олакшао материјални положај. КЦ бр. 668 од 27. 12. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

¹²⁰ КЦ бр. 470 од 13. 10. 1916. АМЦП, КЦ ф. 68.

Ђоковић; у Тројици Пљеваљској - игуман Серафим Царић и привремено јеромонах Дионисије Рабреновић.¹²¹

Да би колико год помогло сиромашнима и егзистенцијално угроженим становницима Пећи и околине, Митрополит је у својству председника Црвеног крста, крајем августа 1917. доставио намеснику Спасоју Поповићу две хиљаде перпера са налогом да их подели најугроженијим особама.¹²² У извештају који је поднео о подели наведеног новца, навео је да је сиромашних људи у толиком броју да је потребно још помоћи. Митрополит је послао још девет хиљада перпера на исту намену. Ради што правичније поделе, намесник Поповић је образовао одбор од седам угледних људи са тог подручја, под чијим надзором је извршена подела новчане помоћи. Похваливши његов и чланова Одбора рад у добротворне сврхе, Митрополит је ипак напоменуо: "Црвени Крст је хуманитарна установа, која је дужна помагати сваког сиромаха без разлике вјере и народности. С тога, ако би ви убудуће каква средства добили од Црвеног Крста, дужни сте поново образовати Одбор у коме треба да уђу чланови православни, римокатолици и муслимани".¹²³

Пошто је број усмених молби и писама чланова породица интернираних особа са молбама за интервенцију код Генералног Гувернерства као и писаних и усмених притужби на поступак окупационе власти у односу на становништво и чланове бившег административног апарата био толико тежак и неповољан, Митрополит Митрофан је саставио „Меморандум о повратку интернираних, набавци хране, о присилном гоњењу на рад, о поступцима нижих органа окупационе власти и о реквизицији” и лично га предао Генералном Гувернеру Хенрику Клам Мартиницу, крајем новембра 1917.¹²⁴ Група од 17 бивших државних чиновника из Подгорице, 1. септембра 1917. обратила се Митрофану молбом у којој су навели: "Биће Вашем Високопреосвештенству познато да се чиновништво црногорско, нарочито оно које данас није запослено, налази у таквој биједи и да већ гледа пред собом отворену провалу у коју се има стропоштати. Прије но смо подлегли таквој катастрофи, у посљедњем очајању премишљамо коме да се обратимо е да нас избави од очите пропасти, па нађосмо за најподесније замолити и закумити Ваше Високопреосвештенство, као главу Цркве, да о томе поднесе гдје треба детаљан извјештај и замоли: Да се од љуте невоље пониженом и материјално пропалом чиновништву црногорском бар у 12 час притече у помоћ и изда му се, ако више није могуће, то од времена капитула-

¹²¹ Спискове су доставили намесници на митрополитов захтев.

¹²² КЦ бр. 915 од 27. 8. 1917. АМЦП, КЦ ф. 69.

¹²³ КЦ бр. 1141. А.1917-1046 од 19. 10. 1917. АМЦП, КЦ ф. 69.

¹²⁴ КЦ бр. 1248 од 23. 11. 1917. АМЦП, КЦ ф. 69.

ције цијела неиздата му плата и пензија и да му се у будуће редовно издава, а тако исто и требовање да не гладује”.¹²⁵ Одазивајући се овом драматичном позиву за помоћ, Митрофан је упутио Генералном Гувернерству меморандум којим је тражио да се бившим државним чиновницима и пензионерима исплате пуне принадлежности и тиме спасу од сиромаштва и глади која им је била неподношљива.¹²⁶ Митрополијски намесник из Пљеваља, Саво Вукојичић, замолио је Митроплита да и он својим ауторитетом подржи и препоручи и он се снажно заузео код Генералног Гувернерства да се изађе у сусрет молби коју је Намесништво упутило да се, после две године проведених у интернацији, ослободе становници тог намесништва, њих 397 чија су имена наведена у молби, међу којима је било и припадника муслиманске вероисповести.¹²⁷

Pavle KONDIC

CHARITY ACTIVITIES OF THE METROPOLITAN MITROFAN BAN AND CLERGY IN MONTENEGRO DURING THE FIRST WORLD WAR

Summary

With a territorial extension of the Kingdom of Montenegro after the Balkan Wars the structure of jurisdiction of the Serbian Orthodox Church in these areas changed as well. Namely, next to two already existing dioceses: Metropolia – Archdiocese of Cetinje with its residence in the Cetinje monastery and Diocese of Zaholm-Raska with its residence in Niksic, - for the newly liberated areas of Raska and Metochia a new Diocese, that of Pec was established in 1913. Its first Bishop became Gavriilo Dozic, who had already been elected and consecrated as Bishop by the Holy and Sacred Synod of the Patriarchate of Constantinople, but was not enthroned. Consequently, he was enthroned in the monastery of the Patriarchate of Pec on St. Nicholas feat-day in 1913, and in that way this Diocese was incorporated into the Orthodox Church jurisdiction of the Kingdom of Montenegro. Metropolitan Mitrofan Ban remained as the head of the Metropolia Diocese, the seat of which he had occupied

¹²⁵ Молбу је својеручно потписало седамнаест бивших државних чиновника на челу са Јовом Мартиновићем. КЦ бр. 116 од 25. 1. 1918. АМЦП, КЦ ф. 70.

¹²⁶ КЦ бр. 1379 од 20. 12. 1917. АМЦП, КЦ ф. 69. У одговору који је упутио Јову Мартиновићу, Митрополит је навео да је „питање о побољшању очајног стања нашег чиновништва кроз цијело ово вријем било у течају, па вам сад могу јавити да је Ц. и К. Генерално Гувернерство мој меморандум спровело Врховној Команди Војске на ријешење”. КЦ бр. 117 од 25. 1. 1918. АМЦП, КЦ ф. 70.

¹²⁷ КЦ бр. 734 од 16. 6. 1918. АМЦП, КЦ ф. 70.

since 1885, whereas the competent Bishop of the Diocese of Zaholm-Raska (since 1910) was Kirilo Mitrovic. At that time the Church had 152 Orthodox priests altogether, with 25 monks as well as the brotherhood of the Monastery of Dechani with abbot Varsonufije having their own internal autonomy.

During the First World War, similarly to the State, the Orthodox Church in Montenegro as well had to experience two periods: the first one, from the beginning of the War until the end of 1915 when the State was occupied by Austro-Hungary, and the second one, from January 1916 until October 1918 with the collapse of Austro-Hungarian occupation.

During the first period humanitarian activity of hierarchs and clergy was manifold and all-embracing. First of all, the Church was active in all undertakings if the Red Cross of the Kingdom of Montenegro. Since its very formation Metropolitan of Montenegro-Coastlands was its president; he worked actively and diligently in that capacity about which he left a notice in his own hand: "I myself as president of the Montenegrine Red Cross and my Society from the very beginning devoted ourselves completely to the action, in order to provide all that was necessary in hospitals, where our wounded soldiers were to be accommodated. Everywhere in the country, in all the towns sub-committees was organized and everybody had to perform its duty."

Metropolitan of Pec Gavriilo organized since the first day of war proclamation formed a Regional committee of the Society of the Red Cross for Metochia with its centre in Pec and was its president. Due to the fact that during August and September in 1914 Metropolitan Gavriilo was at the Army headquarters as military chaplain, the Ministers' Council at their session of 12th October passed a decision to accept a suggestion of the Army Chief-Commander (*Serdar*) Janko Vukotic and nominated Metropolitan Gavriilo as president of the Red Cross in Pljevlje. In his report he addressed to the Ministers' Council Metropolitan Gavriilo indicated that he had accepted the responsibility in Pljevlje and that he "together with the Committee had used all they could to put up the wounded whom they had met with their needs according to the provisions at their disposal".

Under the auspices of the Red Cross quite a great number of priests participated in humanitarian activities in the local committees. It was in January 1915 that two charity organizations were founded: "Committee for Relief of displaced families from Austro-Hungary" in Cetinje, and "Chief Committee for relief of families that migrated to Montenegro in war 1914-1915 from Bosnia, Herzegovina and Boka Kotorska (Bay of Katari)". Prominent places in the function of these two committees were played by local priests.

During the second period, i.e. under Austro-Hungarian occupation from January 1916 to October 1918, humanitarian activity of the Orthodox Church was concentrated within the framework of the Red Cross supported directly by Metropolitan Mitrofan Ban. It was that just the respect and authority of the Cetinje Metropolitan represented the highest level of activities from where many and various measures were undertaken with the aim of liberating captured (interned) priests and laymen, alleviating the poor situation of refugees and wounded ones, providing living articles for the most needy in society. This can be testified to by numerous written requests

in this direction the Metropolitan received and forwarded further on to the military headquarters, as well as by oral interventions and interferences, the data of which could be documented. The Metropolitan used his reputation without restraints with the only aim – how to be of any help to his people. For example, he distributed to the needy ones flour from the mill the Cetinje monastery had. However, his most dynamic activity and actions were undertaken within the Red Cross. It is also important to mention that the Metropolitan and the Bishops as well as the priests were active in the humanitarian activities completely gratis, and with the greatest zeal and commitment to the suffering people, regardless of their religious or national affiliation.

М.А. Душан БОЈКОВИЋ*

ЦРНА ГОРА У НАЦИОНАЛНОЈ ПОЛИТИЦИ И ОРГАНИ- ЗАЦИОНОЈ СТРУКТУРИ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1929–1941.

ABSTRACT: *Through analysis of archive documents and published sources, as well as press and relevant literature, an attempt has been made to present the position of Montenegro in the revolutionary perspective of Communist Party of Yugoslavia. The aforementioned problem is examined in the period between the introduction of the personal regime of king Aleksandar Karađorđević and the beginning of the World War II in the Kingdom of Yugoslavia. The first section of the work deals with the relations of communists towards the Montenegrin national issue, while the second section is about the Party's territorial and organizational policy in the area of banovina Zeta.*

KEY WORDS: *Montenegro, Montenegrins, Serbia, Serbs, Communist Party of Yugoslavia, Kingdom of Yugoslavia, self-determination, hegemonism, boundaries, provinces, republics, revolution*

Током прве половине двадесетих година Комунистичку партију Југославије (КПЈ) потресали су бројни унутрашњи идеолошко-политички сукоби, праћени преиспитивањем званичног „курса“ Партије.¹ Напуштањем тезе о „народном јединству“ Срба, Хрвата и Словенаца и недељивости једног „троплеменог“, односно „троименог“ народа, започето је усвајање нове националне политике КПЈ која је подразумевала разбијање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) као „версајске творевине“. Теза Комунистичке интернационале (КИ, Коминтерна) о праву народа на самоопредељење до потпуног отцепљења нудила је пу-

* Докторанд на Одељењу за историју, Филозофски факултет, Београд

¹ Више: Slavoljub Svetković, *Ideološke borbe u KPJ 1919–1928*, ISI, Beograd 1985; Коста Николић, *Бољшевизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929. Историјске последице*, ИСИ, Београд 1994.